

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ

(GEMDER)

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 3, Cilt: 3, Sayı:1

Haziran-2022

MAKALE BİLGİLERİ

Din Psikolojisi Açısından Hz. Ömer'in Bireysel Kişiliği

In terms of the psychology of religion Hz. Ömer's Personal Personality

Bu makale, Yazarın Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalında sunmuş olduğu "*Din Psikolojisi Açısından Hz. Ömer'in Kişiliği*" adlı tezden istifade ederek üretilmiştir.

YAZAR

Ayşe BAYRAKTUTAN

Iğdır. İlahiyat Fak. Din Psikolojisi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Mezunu ayse_ozet27@hotmail.com

Orcid: 0000-0001-6644-1261

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 05.05.2022

Makale Kabul Tarihi: 15.06.2022

Sayfa Aralığı: 210-229

Öz: Kişilik; bir insanın bütün ilgi, tutum, yetenek, konuşma tarzı, dış görünüş ve çevreye uyum biçimini içeren davranış yumağıdır. Kişilik, bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimidir. Kişilik, bir kültür içerisinde şekillenir. Bu bakımdan kişiliğin oluşumunu etkileyen birçok unsur bulunmaktadır. Bu bağlamda İslam tarihine kişiliği ve karakteri ile damga vurmuş hem cahiliye döneminde hem de Müslüman olduktan sonra adından çok söz ettirmiş kişilerden biri olan Hz. Ömer'i ve onun bireysel kişiliğini Din psikolojisi açısından incelemenin bu boşluğu kapatma noktasında bir gayret sarf etmenin yerinde olacağını düşündük.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Kişilik, Hz. Ömer, Liderlik, Saygınlık.

Abstract: Personality; It is the behavioral bundle that includes all the interests, attitudes, abilities, speaking style, appearance and adaptation to the environment of a person. Personality is a distinctive, consistent and structured form of relationship that an individual establishes with his/her inner and outer environment. Personality is shaped within a culture. In this respect, there are many factors that affect the formation of personality. In this context, Hz. We thought it would be appropriate to examine Ömer and his individual personality in terms of the psychology of religion and make an effort to close this gap.

Key Words: Psychology of Religion, Personality, Hz. Omer, Leadership, Dignity.

Giriş

Bireysel olarak Hz. Ömer'in Müslüman olmadan önceki hayatına bakıldığında, Cahiliye döneminin genel özellikleri çerçevesinde davranış göstermiştir. Ancak bariz şekilde kendini geliştirmesiyle, toplumda saygın bir yer edinmiştir. Cesur, sportif, zeki, girişimci ve çalışkan bir insan olması, onu cahiliye dönemi kadar, halifelik zamanında da etkili kılmıştır.

Hz. Ömer'in hayat çizgisi, İslam'ın ruhlarda meydana getirdiği köklü değişimin en somut bir şekilde ifadesidir. Bir tarafta cahiliye adetlerine boyun eğme, fakat bunun yanında bireysel onurunu koruma noktasında ön planda olma, yani cahiliye devrinde de samimi bir müşrik olma noktasında kişiliğiyle tezat yaşamamaktadır. Müslüman olduktan sonra da İslam'ın genel prensiplerini rehber edinerek söz, fiil ve davranışlarda bulunan bir kişiliğe bürünmektedir.

Kişilik özellikleriyle ilgili, karakter, huy, mizaç, benlik, özgüven, tutum, yatkınlık ve yetenekleri bağlamında cahiliye devrindeki Ömer'le Müslüman olan Ömer arasında çok fazla bir fark bulunmamaktadır. Genel anlamda kişiliği değişmemiş, kişiliği ile ilgili temel değer ve yaklaşımlarının yön değiştirdiğini söylenebilir. Eskiden putlara ve atalarının dinine saygı gösteren Ömer, Müslüman olunca İslam'a, Müslümanlara, Kur'an'a, Kutsallara saygı göstermiştir. Yine sert ve katı olan Ömer, Müslüman olmadan önce de sertti ve katı kuralcıydı, Müslüman olduktan sonra da. Fakat Müslüman olmadan önceki sertliği, öfkesi, sinirlenmesi, asabiyeti Mü'minlere, Allah ve Peygamber'i hiçbir korku ve endişe gözetmeksizin ve hiçbir baskıya boyun eğmeksizin karşı koyan Müslümanlara ve onların kutsallarına karşı iken, Müslüman olduktan sonra bu yön değiştirmiş ve siniri, öfkesi, sertliği vb. gibi kişilik özelliklerini kâfirlere, onların kutsallarına, onlarla mücadeleye yönlendirmiş, Müslümanları savunmaya geçmiştir.

Bu makalede Din Psikolojisi açısından Hz. Ömer'in bireysel özellikleri ele alınacak ve başlıklar halinde kısa değerlendirme yapılacaktır.

1. Bireysel Kişilik Olarak Hz. Ömer

1.1. Liderliği

Hız. Ömer lider bir kişiliğe sahiptir. Onun Müslüman olmasının ardından gizli davetten açık davete geçilmesi, Kâbe'de açıktan açığa namaz kılınması onun liderliğinde olmuştur. Hız. Peygamber'in vefatının ardından Müslümanlara liderlik ederek Hız. Ebûbekir'i halife seçtirilmesi, onun ardından halifelik makamına geçmesi liderlik bağlamında ne denli etkin birisi olduğunu göstermektedir. "Klasik yaklaşım modellerinin ilki olan özellikler kuramına göre; insanlar "lider olarak doğarlar, sonradan lider haline gelemeyler". Yine bu kurama göre, "bazı insanlar doğuştan sahip oldukları birtakım üstün kabiliyet, kişisel ve fiziksel özellikler sayesinde diğerlerinden ayrılırlar."¹ Hız. Ömer de lider olarak doğmuş olarak gösterilebilir. Kabilesinde de yaşı genç olmasına rağmen lider pozisyonları verilmiş, her zaman görüşüne, fikrine değer verilmiş, direktifleri doğrultusunda hareket edilmiştir. Müslüman olduktan sonra da aynı özellikleri devam ettirmiştir. Hız. Ömer'in müstesna bir yere sahip olduğunu, İslam'a neler kattığını, halifeliğinin ne manaya geldiğini Abdullah b. Mes'ud şu sözleyle özetlemiştir: "Ömer'in Müslüman olması fetih, hicreti zafer, halifeliği rahmetti."²

Çil'e göre; "Bir Müslüman liderin Allah'a hizmet etmesi, Allah ve Peygamberi'nin emirlerine uygun davranmaktır ve güçlü bir İslami ahlâk karakteri geliştirmek zorundadır. Bu ahlâki karakter,

¹ M. Şerif Şimşek- Tahir Akgemci- Adnan Çelik, *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*, (Konya: Adım Matbaacılık, 2003), 185; Halit Çil, *Liderlik Teorilerine Göre Hız. Ömer'in Liderliği*, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, 2012, (s. 198-215), s. 202; Halit Çil, *Halife Ömer b. Hattab Devrinde Etkili Yönetim*, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, 2012, (s. 331-352).

² Şimşek, s. 202.

liderin dört ruhi gelişim basamağı vasıtasıyla, onun Allah'a imanının artması şeklinde ortaya çıkacaktır: *İman, İslam, Takva ve İhsan*."³ Bütün bunların bir liderle olması zorunludur, tarihi kayıtlara bakıldığı zaman çok net görülecektir ki, tamamı Hz. Ömer'in kişiliğinde toplanmış özelliklerdir.

Hz. Ömer; "Yönetim işini ancak, zafiyet olmaksızın yumuşak, şiddet olmaksızın sert, israf olmaksızın cömert, cimri olmaksızın tutumlu olan bir zat yüklenir."⁴ demiş, yine O: "Araplar kendiliğinden yürüyüp kendisini sürenin peşinden giden yumuşak huylu develere benzer. O bakımdan bu deve kendisini sürenin kendisini nereye götürdüğüne iyice baksın. Bana gelince, Kâbe'nin Rabbine yemin ederim, sizleri yolun doğrusuna iletceğim."⁵ sözünü söyleyerek vizyonunu onlara deklare etmiş, "yapılması gereken bir şeyi bileniniz varsa bunu bize bildirsin ki, inşallah o işi yapalım."⁶ diyerek, lider izleyici ilişkisinin geliştirici yönüne dikkat çekmiştir.⁷

O, Hz. Peygamberin zor anlarda kendine fikir danıştığı nadir sahabeler arasındadır. Örneğin ezan fikrinin Hz. Ömer'den çıktığı ifade edilmektedir.⁸ Hz. Ali, Onun hakkında; "Ey Müminlerin Emiri! Sen boncukların geçirilmiş olduğu bir ipe benzersin. O boncukları toplayıp bir arada tutarsın. Eğer o ip koparsa boncuklar dağılır, her biri bir tarafa gider. Sonra da bir araya getirilip toplanamazlar."⁹ demiş, Talha b. Ubeydullah ise; "Ey Müminlerin Emiri!

³ Çil, Hz. Ömer'in Liderliği, 46-47.

⁴ Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-Harac*. çev. Ali Özek, (İstanbul: Hisar Yayınları, 1973), 43; Kandehlevî, M. Yusuf, *Hayatu's-Sahâbe*, Çev.: Ali Arslan, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2004), 2/82.

⁵ Tâberî, Muhibbuddîn, Ebû Cafer Ahmet b. Abdillâh, *Tarih er-Rusûl ve'l-Muluk ve'l-Hulafâ Şerhi*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl. İbrahim, (Kahire: 1979), 2/355; İbnü'l-Esir, Mecdüddîn Ebu's-Seâdet, *Câmiu'l-Usûl min Ehâdisi'r-Rasul I-XIII*, thk. Abdulkadir el-Arnaûd, yy., 1969, 2/391.

⁶ Taberî, 2/490; İbn Kesir, *Büyük İslam Tarihi* (el-Bidâye ve'n-Nihâye), Çev.: Mehmet Keskin, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994), 7/131.

⁷ Çil, *Liderlik Teorilerine Göre Hz. Ömer'in Liderliği*, 204-206.

⁸ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâil, *el-Câmi'us-Sahîh I-VIII*, İstanbul 1992, Ezan, 1.

⁹ Taberî, 2/523; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/179.

Tecrübe seni ferasetli kılmıştır. Bize ne emredersen onu yapmanın ötesinde başka bir şey bilmeyiz.”¹⁰ diyerek onun liderlik vasfına dikkat çekmiştir.

1.2. Saygınlığı

Hız. Ömer ve aile efradı hem cahiliye hem de İslâm'ın hâkim olduğu süreçte saygınlığını koruyan bir ailedir.¹¹ 'Adıyoğulları kabilesine mensup olan Hız. Ömer, kabilesi içinde saygın ve sözü dinlenen bir kimseydi. Kabilesi içindeki nüfuzu, muhabbeti öylesine kuvvetliydi ki, o Müslüman olduktan sonra Bedir savaşına kabilesi Adıyoğullarından kimse Müslümanlara karşı savaşmak için gelmedi. Böyle bir şahsiyet abidesi olan Hız. Ömer İslam'la şereflenmesinden sonra kâinatın efendisi (s.a.s)'nin yanından bir an dahi ayrılmamış, her durumda onunla omuz omuza İslam adına mücadelesini sürdürmüştür.¹²

“Gökte bir melek bulunmasın ki Ömer'e saygı duymasın. Yeryüzünde ise bir şeytan bulunmasın ki Ömer'den kaçmasın”.¹³ diyerek Hız. Peygamber her daim onu taltif etmiştir. Hız. Nebî "Güneş, Ömer'den daha hayırlı bir kimse üzerine doğmadı.”¹⁴ demiştir. Başka bir rivâyette; "Kim Ömer'e buğz ederse bana buğz etmiş olur. Allah'ın gönderdiği hiçbir Peygamber yoktur ki, ümmeti içinde bir muhaddesi bulunmasın. Benim ümmetimin içinde de var ise, bu Ömer'dir. buyurmuş, Ashaptan birileri; 'Ey Allah'ın Resulü muhaddes ne demektir? diye sorunca; 'muhaddes: melekler kendisinin lisanıyla konuştuğu kimsedir" buyurmuştur.¹⁵

Ebû Saîd el Hudrî (r.a.)'den gelen rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Hiçbir Peygamber yoktur ki: O'nun gökten iki veziri (yardımcısı) ve dünyadan da iki veziri bulunmasın. Be-

¹⁰ Taberî, 2/523; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/179.

¹¹ İsmail Kaya, *Hız. Ömer ve Ailesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, (Erzurum: 2013), 1.

¹² Sancak, 29 vd.

¹³ Buhârî, *Fedâil'u Ashâbi'n-Nebî*, 6.

¹⁴ Tirmizî, 6/242.

¹⁵ Tirmizî, 6/249; Haysemî, 9/69.

nim gök halkından iki vezirim; Cebrail ve Mikail'dir. Dünya halkından iki vezirim de; Ebû Bekir ile Ömer'dir."¹⁶ Başka bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Ömer (r.a.) hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: "Şayet benden sonra peygamber gelecek olsaydı O, Ömer b. Hattâb olurdu."¹⁷

Bir insanın saygınlığı onun diğer kimseler tarafından arkasından taltif edilmesinden gelir. Hele taltif eden Hz. Peygamber ise o kişi hakkında saygınlığı ile ilgili menfi söz söyleyecek kimse kalmamış demektir. Hz. Ömer hem İslam önceki hayatındaki yaşantısı ve kararlarıyla, tutarlılığı ve davranışlarında tezatlık görülmesiyle hem de İslam sonrası hayatındaki söz, fiil, eylem ve davranışlarıyla saygın bir kişilik olarak tarihteki yerini almıştır.

1.3. Feraset, Basiret ve Zekâsı

Müslüman anlayışına göre feraset (firâset); Allah'ın, müminlere ihsan ettiği işlerin iç yüzüne vâkıf olma kuvvetidir. Basiret; İşlerin iç yüzünü görebilme, kalp gözü anlamlarına gelmektedir. Hz. Muhammed, basiretin önemini şu sözüyle özetlemiştir: "Gözü kör olan değil, basireti kör olan kimse kördür."¹⁸ Hz. Ömer'in olayları muhakeme ve olabilecekleri sezme gücüne en güzel örneği; Muvafakat-ı Ömer olarak adlandırılan durumlardır.

"- Bedir esirlerine yapılacak olan muamele,¹⁹ - Hudeybiye antlaşmasına imza konulması kararı üzerine bir anlık öfke ile fevri çıkışı,²⁰ - Hz. Peygamber'e yönelik bireysel tavırlara karşı önerisi,²¹

¹⁶ Tirmizî, Menâkıb 20, Kara, 37.

¹⁷ Tirmizî, Menâkıb 52.

¹⁸ Ramuzu'l-Ehâdis, 362, 4 no'lu hadis; Münavi, Feyzu'l-Kadir, 5/355.

¹⁹ İbn Kesîr, el-Bidâye, 5/162-163; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Çev.: Mehmet Yazgan, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2011), 192; Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişam, es-Siretu'n-Nebeviyye, Thk.: Ömer Abduselâm Tedmûrî, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1990), 2/280-281; Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 258; Çil, *Halife Ömer b. Hattab Devrinde Etkili Yönetim*, 331 vd.

²⁰ Taberî, Tarih, 2/637; İbnu'l-Esir, el-Kâmil, 2/91; Sallâbî, 61; Mahmud Şit Hattâb, *Komutan Peygamber*, Çev.: Ahmed Ağırakça, (İstanbul: Bir Yayınları, 1988), 190, 332; Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi*, Çev.: İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş, (İs

- Mekke Fethi'nin hazırlıklarını Kureyş'e ihbar eden Hâtüb b. Ebî Beltea'ya tepkisi,²² - Abdullah b. Übey'in, Benî Mustalik Gazvesi dönüşü muhacirlere dair söylemleri üzerine yaptığı öneri,²³ - Abdullah İbn Übey'in cenaze namazının kılınmasına verdiği tepki,²⁴ - Bedir esirlerinden şair Süheyl b. Amr'a tepkisi,²⁵ - Mekke Fethi'nden önce Ebû Süfyan'a²⁶ yönelik tepkisi." bunlardan birkaçıdır.²⁷

"Hz. Peygamber'in vefatını müteakip Medine toplumunda meydana gelen, devleti kimin yöneteceği kaygılarının kavgaya dönüşmeye yüz tuttuğu bir ortamda geliştirdiği çözümde görmek mümkündür. Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesinde Ömer'in rolü büyüktür. Hz. Muhammed'in vefatını müteakip, henüz defnedilmeden hilafet çekişmeleri başlamış ve Medineli Müslümanlar, Benî Saide Sakîfesi'nde kendi aralarından birini halife seçmek için toplanmışlardı. Bunu duyan Hz. Ömer, hemen Hz. Ebu Bekir'e gelerek: "—Haydi seninle birlikte şu Ensar kardeşlerimizin yanına gidelim" dedi. Yanlarına Ebû Ubeyde b. Cerrah'ı da alarak oraya vardıklarında, Ensarla hilafet konusunda tartıştılar. Ensar: —Biz Ensarız ve Allah'ın askerleriyiz. Sizler ise ey Kureyşliler, aramızda bulunan bir topluluksunuz. Şeklinde konuşunca Hz. Ömer konuşmak istemiş, fakat Hz. Ebû Bekir kendisini susturup sözü alıp:

tanbul: Kayıhan Yayınları, 2011), 1/179; Muhammed Hüseyin Heykel, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, Çev.: Vahdettin İnce, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011), 409.

²¹ Taberî, *Tarih*, 3/92; Muhammed Ebû Zehra, *Hatemu'n-Nebiyîn*, (Katar: 1979), 303.

²² Taberî, *Tarih*, 3/49; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 6/522.

²³ Buhârî, *Kitabu'l-Menâkıb*, 8; 4 İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer en-Nemîrî, *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvereh: Ahbâru'l-Medîneti'l-Münevvereh*, Thk.: Fehîm Muhammed Şeltût, (Beyrut: trz.), 1/352.

²⁴ Taberî, *Tefsîr*, 11/614.; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 7/219; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 207; Ahmet Sezikli, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 169.

²⁵ Taberî, *Târîh*, 2/465; Belâzurî, 1/303. İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002), 165.

²⁶ İbn Abdilberr, 216; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 6/537.

²⁷ Abdurrahman Demirci, Hz. Muhammed'in Öfke Kontrolü (Hz. Ömer'le Diyalogları Bağlamında), *Mukaddime*, Sayı: 2, 2014, (s. 113-139), 119; Çil, *Halife Ömer b. Hat-tab Devrinde Etkili Yönetim*, 331 vd.

—Sizler hangi faziletten söz ediyorsanız, gerçekten ona sahipsiniz. Fakat Araplar bu işte ancak Kureyş'e boyun eğmeler ve onları tanır- lar. Çünkü Kureyş Arapların hem soyca, hem de buldukları yer itibariyle en asilleridir. Ben sizin için şu iki şahıstan birini uygun buldum. Bunlardan hangisine isterseniz ona biat edin! deyip Hz. Ömer'in ve Ebû Ubeyde b. Cerrah'ın ellerini tuttu. Fakat Ensar'ın aralarından biri kalkarak: "Sizden bir emir, bizden bir emir olsun! deyince her kafadan bir ses çıkmaya başladı. Anlaşmazlık olunca Ömer, Ebu Bekir'e: "Uzat elini, biat edeyim! dedi ve elini tutup biat etti. Sonrasında ise hem Muhacirler, hem de Ensar biat ettiler."²⁸

Bir insanı tanımanın kolay olmayacağını belirten Hz. Ömer, kişiyi tanımak için bazı yollar olduğunu şu sözleriyle ortaya koymuştur. Bir kişi hakkında karar verebilmek veya bir hükme varabilmek için; onunla komşuluk yapmak, onunla bir gün boyunca beraber olup ne yapıp ettiğini müşahede etmek ve onunla yolculuk yapmak²⁹ yöntemlerini kullanmak gerektiğini vurgulamıştır.

Başka bir rivâyette; Hz. Ömer, "bir şahsın şöhreti sizi aldatmasın, onun namaz ve orucuna bakıp hakkında hüküm vermeyiniz. Bunun yerine, onun akıl ve samimiyetine bakınız"³⁰ diyerek, namaz ve oruç gibi ibadetleri yapıp da insanları aldatan, onları haktan uzaklaştıran kişilere dikkat çekmiş bu konularda feraset sahibi olunması gerektiğini bizlere göstermiştir. Onun bu düşüncesinin kaynağı elbette ki Kur'an'ın ta kendisidir. Bakara Suresinde konuyla ilgili şöyle bir ayet bulunmaktadır: "*İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. Allah'ın rızasını gözeterek yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanla-*

²⁸ İbnu'l-Esir, 2/299-300; İbnu'l-Cevzî, 53-54; Çil, *Halife Ömer b. Hattab Devrinde Etkili Yönetim*, 331 vd

²⁹ Sallâbî, 179 vd.

³⁰ Numanî, 1/250 vd.

rında sabreder. İşte doğru olanlar bu vasıfları taşıyanlardır. Muttakiler ancak onlardır!"³¹

Buradan da anlaşılmaktadır ki, mümin feraset sahibi olmalıdır. Basiret sahibi olmalıdır. Kişiliğini Kur'an'dan, sünnetten, güzel örneklerden yola çıkarak kemale erdirmeye çalışmalıdır. Aksi halde kıldığı namazın, tuttuğu orucun, yaptığı ibadetlerin manası olmamaktadır. Hz. Ömer'in ferasetini, zekâsını yukarıda verilen örneklerden ve tarihe bıraktığı izlerden anlamak da çok zor olmasa gerektir.

1.4. Azim ve Kararlılığı

Hz. Ömer'in azim ve kararlılığı yönünün çok sağlam olduğunu aktaran Çil; "Ömer, hakkı yerine getirme hususunda son derece şiddet sahibi idi. Müslüman olmadan önce Müslümanlara karşı Kureyş'in en tehlikelisi olan Ömer, Müslüman olunca da inancını açıkça söyleme ve İslâm'ı müdafaa etmede Müslümanların en şiddetlisi olmuştur. Ömer, İslâm'a girinceye kadar Hz. Peygamber ve ashabı Kâbe'nin yanında açıktan açığa namaz kılamıyorlardı.³² Bir şeyi emrettiği veya yapılmasını yasakladığı zaman önce ailesinden başlardı. Nitekim onları bir araya toplar, yasakladığı şeyleri tembihler ve ailesinden bu yasaklara uymayanlara cezasını kat kat vereceğini söylerdi."³³ Hz. Ebu Bekir'in Ömer'i halife olarak tayin edeceği haberi duyulunca, bu durumdan endişe duyanlar oldu. Mesela; "Talha b. Ubeydullah, Hz. Ebu Bekir'in yanına gelerek: Sen, insanlara Ömer'i mi halife tayin ettin? Hâlbuki sen onunla birlikte olduğun halde insanların ondan neler çektiğini görüyorsun. Peki, onları Ömer'le baş başa bırakıp Rabbinle kavuşmaya giderken, Rabbine bu konuda ne cevap vereceksin! dedi. Hz. Ebû

³¹ Bakara, 2/177.

³² İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, 250; İbnu'l-Esir, 2/85; Ebû Ömer Yusuf b. Abdülâh İbn Abdilberr en-Nemerî, *ed-Durer fi İhtisâri Meğâzî ve's-Siyer*, Thk.: Şevki Dayf, (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1991), 190.

³³ İbn Sa'd, 3/269; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 10/341; Taberî, 2/568; İbn Asâkîr, 44, 268; Hasan, 1/316; Çil, *Halife Ömer b. Hattab Devrinde Etkili Yönetim*, 13 vd.

Bekir bu söze sinirlendi, hatta yattığı yerden kendisini doğrultup oturtmalarını istedikten sonra, Talha'ya şu cevabı verdi: 'Sen beni Allah ile mi korkutmak istiyorsun? Rabbime kavuşup bana sorduğunda, ben de senin halkının üzerine, onların en hayırlısını halife bıraktım' diye cevap vereceğim."³⁴ demiştir.

Halifeliği boyunca ortaya koyduğu azim ve kararlılık sayesinde İslam çok geniş coğrafyalara yayılmış, İslam devletinin kurumsal temelleri atılmış ve birçok yenilik hareketinin öncüsü olmuştur.

1.5. Zamanında Karar Verme ve Uygulama

Hz. Ömer'in tarihte bıraktığı izlerden ve düşünce sitematiğinden çok net anlaşılmaktadır ki, o, ferasetini ve zekâsını kullanarak, zamanında verdiği kararlar neticesinde birçok sorunu ortadan kaldırmıştır. Yine uygulamaya koyduğu birçok müessese vasıtasıyla işlerin kolaylaştırılmasına ön ayak olmuştur. "Kısa sürede geniş sınırlara ulaşan İslam devleti, bu genişlemesine paralel olarak yeni ve farklı din ve kültürlerle sahip insanlarla karşılaşmış ve onları antlaşmalarla devlet hâkimiyeti altına almıştır. Bu durum, devlet gelirlerini artırması yanında birçok sorunları ve sorumlulukları da beraberinde getirmiştir. Aynı şekilde devlet kurumlaşmasının merkezinde bulunan Medine toplumunun bireyleri de sorunlarına acil çözümler beklemekteydi. Netice itibarıyla Halife Ömer'in her dairede meydana gelen problemlere pratik çözüm önerileri sunup uyguladığına tanıklık etmekteyiz. Irak, Suriye ve daha sonraları da Mısır'daki fetihler sonucu, gayri müslimler ile onların sahip oldukları topraklar, Müslümanların karşısına bir ganimet problemi olarak çıkmıştır. Hz. Ömer'in, Irak kuvvetleri komutanı Sa'd b. EbiVakkas'a yazdığı mektuptan, konuyu ve Halife Ömer'in gösterdiği hızlı çözüm bulma yolunu öğrenmekteyiz:

—Mektubun bana ulaştı. Orada, anlattığına göre, halk senden elde ettikleri ganimetleri ve Allah'ın rey' olarak ihsan ettiği malları

³⁴ Taberî, 2/355; İbnu'l-Esir, 2/389-391; Çil, *Halife Ömer b. Hattab Devrinde Etkili Yönetime*, 331 vd.

kendileri arasında taksim etmeni istemişler. Benim mektubum sana ulaşınca meseleye nazar et ve eğil. Mal, hayvan ve eşya olarak insanların sana celp ettikleri ganimetleri topla. Onları, Müslümanlardan hazır bulunanlara bölüştür. Arazi ve nehirleri işleyicilerine bırak ki onlar umum Müslümanların atiyelerine dâhil olsun. Çünkü eğer sen onları –arazi ve nehirleri– halen orada bulunanlara taksim edersen, onlardan sonra geleceklere bir rey kalmaz. Ben sana, karşılaştığın kimseleri, harpten önce İslam'a davet etmeni emretmişim. Her kim muharebeden önce davetine icabet eder de Müslüman olursa o kimse Müslümanlardan bir fert sayılır. Müslümanlar için zaruri olan hak ve vecibeler, onun için de tahakkuk etmiştir. Onun da İslam'da bir sehmi vardır. Her kim harp ve hezimetten sonra İslam davetine icabet ederse, o da Müslümanlardan bir ferttir. Lakin onun malı Müslümanlarındır. Zira Müslümanlar onun malını, o İslam'a girmeden önce elde etmişlerdir. İşte bu benim emrim ve sana yollanan ahdimdir.³⁵ Tam bir icraat ve hareket adamı olan Hz. Ömer, konuşmaktan çok yapmayı tercih etmiştir. —Ben size sözle akıl verecek değilim, ancak davranışlarımla size örnek olacağım³⁶ şeklindeki beyanıyla, çalışmanın beraberinde getirdiği dinamizmi insanlara göstermiştir. —Görüş çok, çözüm az diyerek, çözümcü bir yaklaşımla meselelere eğilip, söze amelle değer katmıştır.³⁷

1.6. Strateji ve Taktik Uzmanı

Hz. Ömerin hilafeti boyunca İslam'ın büyük bir coğrafyalara yayılmasının ve oralarda kalıcı olarak iz bırakmasının arkasında büyük bir strateji yattığı herkesçe malümdür. Hayatı boyunca edindiği birikim ve tecrübeler sayesinde hem ordu hem halk nezdinde büyük bir liderlik göstermiş ve yaptığı taktikler neticesinde birçok başarı elde edilmesini sağlamıştır. "Hz. Ömer hilafeti bo-

³⁵ Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harac*, çev. Ali Özek, (İstanbul: Hisar Yayınları, 1973), 57.

³⁶ Taberî, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mulûk*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988, 435; İbn Kesîr, 7/79.

³⁷ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 10/331; Çil, 19 vd.

yunca geniş alanda üç ana cephede mücadele vermesine rağmen, ordusunun büyük başarılar kazanmasının arkasında mükemmel taktik ve talimatların yattığını görürüz. Kendisi hilafeti müddetince savaflara bilfiil katılmadığı halde, komutayı devamlı elinde bulundurarak asker ve komutanlarını talimatlarıyla yönlendirmiş, onları profesyonel olarak eğitmiştir. Hz. Ömer ordunun güvenliğine çok önem vermiş, savunma sırasında engel olabilecek şekilde mevzileşmeyi yasaklamıştı. Ordunun sırtını dağa vermesini, köprü veya nehir geçmemelerini isterdi. İlk zamanlar Müslümanların Acem diyarında ilerlemelerini menetmişti. Çünkü Acemlerin onlara zarar vermelerinden korkuyordu. Nitekim emrin uygulanmıyıp, Köprü savaşında İslam ordusunun Fırat nehrini geçmesi sonucu mağlubiyet olmuştu. Halife, Müslümanların güvenliğinin maldan, ganimetten daha değerli olduğunu önemle vurgulamıştır.³⁸ Hz. Ömer, Ebu Ubeyde'yi komutanlığa atayıp Halid'i görevden azlettikten sonra, Ebû Ubeyde'ye yazdığı ilk mektubunda şöyle demişti: "Sana, bâki kalacak olan ve kendisinden başka her şeyin fani olacağı Allah'a karşı gelmekten sakınmanı tavsiye ediyorum. O Allah ki, sapıklıktan kurtarıp doğru yola iletmış, karanlıklardan çıkarıp nura ulaştırmıştır. Ben, seni Halid b. Velid'in ordusunun başına komutan yaptım. Sana layık bir şekilde onların idaresini ve komutasını yürüt. Müslümanları ganimet umuduyla ölüme sürme. Orduyu bir yere konaklatacağın zaman önce oranın örtünmesini sağla ve oraya hangi yollardan gelineceğini öğren. Sonra ordugâhını oraya kur. Bir seriyye göndereceğın zaman mutlaka meskûn mahallerin yanından gönder. Müslümanları tehlikeli durumlara düşürmekten sakın. Allah seni benimle, beni de seninle imtihan etmiştir. Gözünü dünyadan çevir. Kalbini dünyadan alıkoym. Senden öncekilerin helak oluşu gibi sen de helak olmaktan sakın. Sen onların nasıl düştüklerini gördün."³⁹

³⁸ Taberî, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mulûk*, 368, 470.

³⁹ Taberî, 2/355; İbn Kesîr, 7/35.

Onun hilafeti dönemi ve icraatları, Hz. Peygamber döneminde kesbetmiş olduğu karakter ve kişiliğin yansımalarının bir sonucudur.⁴⁰

1.7. Sorumluluk Bilinci

Yine Hz. Ömer ile sorumluluk bilinci kavramlarının birbirine tam uyum sağladığı konuyla ilgili onlarca rivâyetlerden anlaşılmaktadır. "Fırat kıyısında kaybolan veya ölen deveden kendini sorumlu tutacak⁴¹ kadar halkın can ve mal güvenliğine önem vermiş, onların dertlerine ulaşabildiği oranda bizzat kendisi çözümler sunmuş, devlet yönetiminde görevli olan insanların kendilerine herhangi bir adaletsizlik yapmamaları için onları haberli habersiz sıkı bir şekilde denetim altında tutmuştur."⁴² "Hırsızlık olma ihtimaline karşı Abdurrahman ile birlikte gece kervan bekçiliği yapması,"⁴³ "sıcak güneşin altında zekâttan toplanmış develeri sayıp renklerini ve yaşlarını tespit etmesi,"⁴⁴ "Medine'ye gelmeleri güç olan kabilelerin divan defterlerini alıp ayaklarına kadar giderek tahsisatlarını vermesi ve ölünceye kadar da böyle hareket etmesi"⁴⁵ sorumluluk bilinci konusunda verilebilecek en güzel örneklerdir. "Çölde doğum yapmakta güçlük çeken bir kadına hanımını getirerek yardımcı olacak, çocuklarına azık bulamayan kadına sırtında yiyecek taşıyacak kadar sorumluluk sahibidir."⁴⁶

Ömer (r.a.)'a komşu olan Abbas b. Abdulmuttalib onun hakkında sorumluluk bilinci ve insanların ihtiyaçlarını gidermedeki gayretlerini şöyle anlatmıştır; " Ömer (r.a.)'den daha faziletli birini görmedim. Gecelerini namaz kılmak, gündüzlerinin oruç tutmakla

⁴⁰ Yılmaz, 529.

⁴¹ İbn Sa'd, 3/284; Taberî, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mulûk*, 2/566; İbnu'l-Esir, *İslam Tarihi (el-Kâmil fi't-Tarih)*, 362; Kettânî, *Hz. Peygamberin Yönetimi*, 1/427.

⁴² Çil, "Hz. Ömer'in Liderliği" 288-295.

⁴³ İbn Sa'd, 3/280; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 10/351; Taberî, 2/567; İbnu'l-Cevzî, 69; İbn Kesîr, 7/223-224.

⁴⁴ Taberî, 2/565; İbnu'l-Esir, 3/61.

⁴⁵ İbn Sa'd, 3/278; Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, 660; Taberî, 2/570-571.

⁴⁶ İbnu'l-Esîr, 3/57.

ve insanların ihtiyaçlarını temin etmekle geçirirdi...⁴⁷ diyerek sorumluluklarını yerine getirmek için azami gayret sarfettiği üzerine vurgu yapmıştır.

1.8. Özgüveni

Hz. Ömer özgüveni yüksek bir mizaca sahiptir. Yaptığı davranışlar ve ortaya koymaya çalıştığı bir düşünce ikliminde hep bu gözlemlenmektedir. Söyledikleri ile yaptıkları tutarlı olduğu, cesaret, feraset zekâ olarak da ön planda olması ve sözünün karşısındakiler üzerindeki tesiri sayesinde özgüven noktasında çok ileri noktada olduğu söylenebilir. Bu aşağıdaki rivâyetlerden de anlaşılmaktadır. "Hz. Ömer toplumu ilgilendiren bir konu ortaya çıkınca halkı Mescid-i Nebvî'ye çağırır, iki rek'at namaz kıldıktan sonra minbere çıkıp konuyu halka açardı.⁴⁸ Halkın soru sormasına ve haklarını aramasına imkân tanır, kendisinin eleştirilmesini istemedi." Yukarıda da geçtiği üzere Hz. Ömer'in yaptığı icraatlardan sonra hata yaptığını, doğru davranmadığını kendince düşünenler olmuştur. Hz. Ömer, kendisi sorgulayan bir kişiliktir ve neredeyse sorgulamadığı bir varlık veya nesne bulunmamaktadır. Başkaların da kendisi gibi sorgulayıcı olmalarını istemiş ve kendisinin de sorgulanmasına müsaade etmiştir. Kendisiyle ilgili eleştirilen bir husus olunca, onu muhatabına gerekçeli olarak anlatmış onu ikna etmeye çalışmıştır.⁴⁹ Örneğin; "Câbiye'de yaptığı bir konuşmada Halid b. Velid'i komutanlıktan almasını şöyle gerekçelendirmektedir: 'Halid'in azline gelince; ben kendisine bu malları fakir muhacirler için saklamasını emretmişim. Ancak o zengin, şerefli ve güzel söz söyleyenlere verdi. Ben de kendisini azl ederek Ebû Ubeyde'yi atadım' demesi üzerine orada bulunan Ömer b. Hafs b. el-Muğire Şu karşılığı verir: 'Vallahi Ey Ömer, böyle söylemekle sen özür dilemiş değilsin. Resulullah'ın komutan tayin ettiği bir genci sen azlettin. Onun çektiği bir kılıcı sen kınına koy-

⁴⁷ Sallabî, 701.

⁴⁸ Taberî, 1/2574.

⁴⁹ Çil, *Halife Ömer b. Hattab Devrinde Etkili Yönetim*, 343.

dun. Onun diktiği sancağı sen indirdin. Ayrıca akrabalık bağını da kopardın ve amcanın oğlunu kıskandın.' Hz. Ömer ona şu karşılığı vermiştir: 'Sen onun yakın bir akrabasıydın. Ayrıca yaşı da genç olduğu için amcanın oğluna kızılıyorsun.' demiştir.⁵⁰

Bu örnekten de başka nice örneklerden de anlaşılacağı üzere Hz. Ömer özgüven sahibi, kişilikle ilgili birçok meziyetin yanına özgüven faktörünü de eklemiş, bu konuda tarihe mal olmuş bir şahsiyettir.

1.9. Hitabeti

Hz. Ömer'i cahiliye toplumundaki özellikleri ile tanımlarken, o anda meşhur olan şecere ilmi, askerlik, spor ve hitabet konularında da mahir biri olarak gösterilmektedir. Şiire en çok meyil salan halifedir. Neredeyse her konu hakkında şiir yazmaya gayret etmiştir. O şiirin cahiliye Arapları arasında en sahih görülen ilimlerden biri olduğunun farkında olarak biliyor ve bu yüzden onlara cevap niteliğinde şiirle çok meşgul oluyordu. O şiirlerini yazarken ve okurken İslam'ın teşvik ettiği ve tabilerine de uymalarını söylediği şekilde, hakka ve hakikatelere işaret eden, üstün ahlakî özellikleri tasvir eden şiirler kaleme almıştır. İslâmî ve ahlakî değerlerle çelişen şiirlerinden kaçınılması gerektiğini vurgulamış, bu konuda da sert tavrını herkese göstermiştir.⁵¹ Hz. Ömer düzgün ve fasih bir Arapçanın kullanılmasından zevk almış, yanlışların olmaması için büyük özen göstermiştir. Onun nazarında dil hatalarına yer yoktur. Eğer bir eserde dil hatası varsa onun reddedilmesi için bunu yeterli görmüş, hatta bu hatalardan dolayı cezalar bile verdiği rivâyet edilmiştir.⁵² Düzgün bir Arapça'nın kullanılabilmesi için; lafızların uyum içinde olması, gereksiz sözlerin olmaması,⁵³ dilin karışıklıktan uzak olması, sözün açık ve net olması, lafızların manaları ortaya koyacak miktarda olması, sözü güzel şekilde yerli

⁵⁰ Şahin, 36 vd.

⁵¹ Sallâbî, 254 vd.

⁵² Sallâbî, 263 vd.

⁵³ Dârimî, *Sünen*, 1/9.

yerinde kullanılması ve lafızların güzel şekilde taksim edilmesi için gerekli hassasiyeti göstermiş ve her dili kullanan kişinin de bu kurallara uyması konusunda kural ve kaideler belirlemiştir.⁵⁴ Cahiliye vaktinde Kureyş'in ona elçilik vazifesi verdiği yukarıda zikredilmişti. Elçilik vazifesi sıradan herkese verilen bir görev değildir. Elçilik görevini sürdürebilmesinin ve oraya seçilebilmesinin çok zor şartları vardır, bu şartlarından en önemlisi hitabettir. Onun hitabeti düzgün olmasa kendisine bu vazife kesinlikle verilmezdi. Elçilik görevi için; feraset, hitabet, karar verebilme yetisi, zekâ vb. birçok bilişsel özellik gerekmektedir. Hz. Ömer'in, "Züheyr, Nâbiğa ve Abde gibi tanınmış şairlerin şiirlerini gençliğinden beri dikkatle dinlediği rivayet edilmekte, bunları okuduğu, birçoğunu ezberlediği, halifeliği döneminde kabilelere ait divanların derlenmesini istediği bilinmektedir. Onun bu şiirlerden bestelenmiş şarkıları dinlemeyi sevdiği ve 'Şarkı yolcunun azığı cümlesindedir' dediği nakledilmektedir.⁵⁵ Babasından ensâb bilgisini öğrenen Hz. Ömer güzel yazı yazar ve güzel konuşurdu. Onun Hz. Ebû Bekir ile birlikte Kureyş'in en fasih konuşanları arasında yer aldığı, Kur'an'ın kıraat ve imlâsına itina gösterilmesini, Arap dilinin iyi öğrenilmesini ve doğru konuşulmasını istediği kaydedilmektedir."⁵⁶

Hatiplik özelliği, dili doğru kullanma, az sözle çok şey ifade etme özelliği Hz. Peygamber'in cevâmiu'l-kelîm özelliğinden ileri gelmekte ve Allah vergisi olarak nitelendirilmektedir. Hz. Ömer de bu konu da Hz. Peygamber'i örnek almış, insanları ikna etme, onlara karşı sözle mücadele etme, dilin ilmî özelliklerinden faydalanarak cahili Araplara ders verebilme özelliğine sahip olmuştur. Hz. Ömer'den bahsederken onun iyi bir hatip olduğunu ve bu özelliğiyle nam saldıgını söylemeyen kaynak bulunmamaktadır.

⁵⁴ Sallâbî, 265 vd.

⁵⁵ el-Kettâni, 2/202-204.

⁵⁶ Sallâbî, 252 vd.

SONUÇ

Kişilik oluşumunda ailenin, biyolojik/kalıtımsal özelliklerin payı olduğu gibi, çevrenin, eğitimin, sosyalleşme sürecinin, mevcut durumsal faktörlerin, kültürel faktörlerin ve dinî faktörlerin etkisinden söz etmek mümkündür. Din psikolojisi alanında yapılan incelemelerde tarihten günümüze insan kişiliğinin oluşumunda, kişiliği etkileyen faktörler arasında din faktörünün eklenmediğini, kuramlar oluşturulurken dinin gözardı edildiğini müşahade edilmiştir. Avrupa ve ABD'deki bilim adamlarının din faktöründen bahsetmedikleri, bahsedenlerin de bunu birkaç sayfa veya birkaç cümleyle geçitirdiklerini gözlemlenmektedir. Bu bağlamda önceki makalemizde Hz. Ömer'in Din Psikolojisi açısından fiziksel ve ahlakî kişilik özelliklerini konu edinmiş ve dinin bu özellikler üzerindeki etkilerini ortaya koymaya çalışmıştık.

Bu çalışmada da İslam tarihine kişiliği ve karakteri ile damga vurmuş hem cahiliye döneminde hem de Müslüman olduktan sonra adından çok söz ettirmiş kişilerden biri olan Hz. Ömer'i ve onun bireysel kişiliğini Din psikolojisi açısından incelemenin bu boşluğu kapatma noktasında bir gayret sarf etmenin yerinde olacağını düşündük.

Sonuç olarak da Hz. Ömer cahiliye döneminde edindiği bilgi, birikim, üstün özellikler, liderlik, saygınlık, feraset, zeka, azim ve kararlılık, zamanında karar verebilme, sorumluluk, özgüven hitabet vb. gibi bireysel kişiliği ile ilgili özelliklerini Müslümanlara karşı kullanıyorken, Müslüman olduktan sonra, müşriklere, kafirlere, münafıklara, zulmedenlere vb. karşı kullanmıştır. Yani bireysel kişilik özellikleri bağlamında bir yön değiştirme dışında değişiklik olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir.

KAYNAKÇA

- Azimli, Mehmet. *Siyeri Farklı Okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâil. *el-Câmi'us-Sahîh I-VIII*. İstanbul: 1992.

Çil, Halit. Halife Ömer b. Hattab Devrinde Etkili Yönetim, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 4, 2012, s. 331-352.

Çil, Halit. Liderlik Teorilerine Göre Hz. Ömer'in Liderliği, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 1, 2012, s. 198-215.

Dârîmî, Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkindî. *Sünenü'd-Dârîmî I-III*. İstanbul: 1992.

Demirci, Abdurrahman. Hz. Muhammed'in Öfke Kontrolü (Hz. Ömer'le Diyalogları Bağlamında), *Mukaddime*. Sayı: 2, 2014, s. 113-139.

Ebû Yusuf. *Kitâbu'l-Harac*. çev. Ali Özek, İstanbul: Hisar Yayınları, 1973.

Ebû Zehra, Muhammed. *Hatemu'n-Nebiyîn*. Katar: 1979.

el-Belâzürî, Ebu'l-Abbas Ahmed. *Ensâbü'l-Eşraf*. thk. Süheyl Zekkâr vd., Beyrut: 1996.

el-Belâzürî, Ebu'l-Abbas Ahmed. *Fütûhu'l Büldân*. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

en-Nemerî, İbn Abdilberr. Ebû Ömer Cemâlüddin Yusuf b. Abdillâh. *el-İstiâb fi Mâ'rifeti'l-Ashâb*. Kahire: tsz.

en-Nemerî, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh İbn Abdilberr. *ed-Durer fi İhtisâri Meğâzî ve's-Siyer*. thk. Şevki Dayf, Kahire: Dâru'l-Meârif, 1991.

Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Mehmet Yazgan, İstanbul: Beyan Yayınları, 2011.

Hasan, İbrahim Hasan. *İslâm Tarihi*. çev. İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2011.

Hattâb, Mahmud Şit. *Komutan Peygamber*. çev. Ahmed Ağırakça, İstanbul: Bir Yayınları, 1988.

Heykel, Muhammed Hüseyin. *Hz. Muhammed'in Hayatı*. çev. Vahdettin İnce, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011.

Heysemî, Nüreddin Ali b. Ebîbekir. *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid I-X*. Kahire: Dâru'r-Reyân, 1987.

İbn Asâkîr, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hüseyin b. Hibetullah b. Abdillâh. *Tarihü Medîneti Dimaşk*. thk. Ömer b. Ğarrame el-Ömerî, Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1997.

İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik. es-Sîretü'n-Nebeviyye. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmûrî, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1990.

İbn Kesîr. *Büyük İslâm Tarihi* (el-Bidâye ve'n-Nihâye). çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd ez-Zührî. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ I-VIII*. Beyrut: tsz.

İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer en-Nemîrî. *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere: Ahbâru'l-Medîneti'l-Münevvere*. thk. Fehîm Muhammed Şeltût, Beyrut: trz.

İbnü'l-Esîr, el-Cezerî. *Camiu'l-Usûl min Ehâdisi'r-Rasul*, thk. Muhammed Hamid el-Fakkî, Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsi'l Arabî, 1980.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *Fünûnü'l-Efnân fi Uyunî Ulûmî'l-Kur'ân*. Thk. Hasen Ziyâüddîn İtr, Beyrut: 1987.

İbnü'l-Esîr, 'İzzüddîn Ebu'l-Hasen Abdülkerim eş-Şeybânî. *el-Kâmil fi't-Târîh*. Beyrut: 1979.

Kandehlevî, M.Yusuf. *Hayatu's-Sahâbe*. çev. Ali Arslan, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

Kaya, İsmail. *Hz. Ömer ve Ailesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: 2013.

Kettânî, Muhammed b. Ca'fer. *Hz.Peygamberin Yönetimi*, çev. Ahmet Özel, İz Yayınları, İstanbul 2003.

Kettânî, Muhammed b. Ca'fer. *Nazmu'l-Mütenâsir mine'l-Hadîsi'l-Mütevâtir*. Haleb: tsz.

M. Şerif Şimşek- Tahir Akgemci- Adnan Çelik. *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*. Konya: Adım Matbaacılık, 2003.

Münâvî, Muhammed Abdür-raûf. *et-Teokîf alâ Mühimmâtî't-Te'ârif*. thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1410.

Sallâbî, Muhammed Ali. *Sîretu Emiru'l-Mü'minîn Ömer İbnü'l-Hattâb*, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 2007.

Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002.

Sezikli, Ahmet. *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Şahin, Davut. *Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Yorum Yöntemi*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: 2009.

Taberî, Muhibbuddîn, Ebû Cafer Ahmet b. Abdillâh. *er-Riyâdu'n Nadira fi Menakıb-i el-Aşere*, Mısır 1951.

Tâberî, Muhibbuddîn, Ebû Cafer Ahmet b. Abdillâh. *Tarih er-Rusûl ve'l-Muluk ve'l-Hulafâ Şerhi*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl. İbrahim, Kahire: 1979.

Taberî, Muhibbuddîn, Ebû Cafer Ahmet b. Abdillâh. *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mulûk*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1988.

Tirmizî, Muhammed b. İsa. *Sünenü Tirmizî I-V*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Yılmaz, Metin. Cahiliye Taasubundan Müslüman Şahsiyetinin Teşekkülü Sürecine Geçişe Bir Örneklem Olarak Hz. Ömer, *Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu*. Ordu: 2016, s. 517-531.